**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

АСАДЗАДЕ РАСИМА ФАРХАД гызы

ГАРМОНИЯ И ДИСГАРМОНИЯ В ПРОЗЕ В.ТОКАРЕВОЙ И Ф.САГАН

5718.01 − Мировая литература (русская литература)
5718.01 − Мировая литература (французская литература)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку − 2015

Диссертация выполнена на кафедре Мировой литературы Бакинского славянского университета.

Научный руководитель: *доктор филологических наук, профессор* **Наида Джамал гызы Мамедханова**

Официальные оппоненты: *доктор филологических наук, профессор* **Саиба Али гызы Гафарова**

доктор философии по филологии, доцент **Ельмира Надир гызы Фараджуллаева**

Ведущая организация: Кафедра мировой литературы Азербайджанского государственного педагогического университета

Защита состоится «_20_» _05_ 2015 года в __ часов на заседании Диссертационного совета Д.02.071 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора наук и доктора философии по филологии при Бакинском славянском университете по адресу: AZ1014, г. Баку, ул. С.Рустама, 25.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Бакинского славянского университета

Автореферат разослан « ___ » ________ 2015 года

Ученый секретарь
Диссертационного совета Д.02.071 доктор философии по филологии, доцент **Н.Р.Мугимова**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. В научных трудах некоторых современных русских и европейских литературоведов за понятием «женская проза» прочно закрепился статус недолговечности, явления скоро текущего, не высокого художественного достоинства, далёкого от глубоких философских размышлений и обобщений. Однако в это тесное «прокрустово ложе» теории литературы, культуры и искусства не укладывается творчество отдельных писательниц, представителей различных школ и направлений. К числу таких художников слова с полным основанием можно отнести Викторию Токареву и Франсуазу Саган. Объективно их творчество актуально и своевременно, так как реально отражает насущные проблемы молодых людей двух стран.

Семейная тематика взаимоотношения людей прямо и непосредственно связана с любовными мотивами, едина и неразрывна с ними. Но В.Токарева и Ф.Саган ищут в ней собственный угол зрения и в полном согласии с изначальной мировоззренческой установкой. Индивидуальный подход к избранной тематике прежде всего заключается в том, что авторы абсолютно по-разному относятся к институту брака и семьи. Французская писательница за редчайшим исключением вполне обходится без фиксации обоюдоострых претензий, тем самым в максимальной степени выражая запросы и пристрастия светской среды второй половины XX века. Произведения В.Токаревой буквально пронизаны чередой взаимных упрёков. Если Саган также сознательно избегает любых стыковок на бытовой почве, то для русской писательницы, напротив, они играют существенную роль. В силу того, что лучшие творения писательниц являются прекрасно сделанной копией со среза современной действительности, изучение одного их важных ответвлений семейной тематики представляется чрезвычайно актуальным.

Предмет исследования. Главным предметом исследования является творчество В. Токаревой и Ф. Саган разных периодов. Темы, мотивы и идеи, проповедуемые ими, имеют определённые точки соприкосновения. Необходимо подчеркнуть строго выверенную авторами линию, протягивающуюся от поиска идеала в любви (гармония в отношениях вне зависимости от возрастного ценза) к его утрате, нравственно-психологическому разрушению отношений (дисгармония). Это тот стержень, на который нанизываются все события, от-

части также определяющие характер поведения героев. В. Токарева и Ф.Саган всецело придерживаются этого кредо в своих произведениях.

Объект исследования. Основным объектом исследования диссертации является комплекс художественных приёмов, с помощью которых Ф. Саган и В. Токарева воплощают те или иные идеи. В частности замечено, что рассуждения молодых героев (материал первой главы) чаще свидетельствуют о беспечности и бездумности существования. Их мир изначально дисгармоничен, так как почва под ними шаткая, хотя они придерживаются противоположного мнения на предмет любви и сохранения полноценной семьи. В поступках людей с большим жизненным стажем (материал второй главы) больше философичности и меньше вспыльчивости, внешнего позирования. Здесь главным объектом исследования становится в основном внутренняя раскрепощённость личности.

Степень разработанности темы. Творчество В. Токаревой и Ф. Саган до сих пор не становилось объектом специального исследования в крупных монографических изданиях и диссертационных работах. Имеется краткий анализ рассказов и повестей В. Токаревой в статьях М.А. Бондаренко [8], Н.М. Калашниковой [27], В. Новикова [41] и других. Но они чаще носят обобщённо-схематический характер. Не в лучшем состоянии находится изучение творческого наследия Ф. Саган. Среди основных критических статей укажем на объёмный труд Н.Д.Шкунаевой [89] и содержательную статью Н.Дардыкина [14]. Имеется некоторая учебная литература (Н.Дж.Мамедханова «Зарубежная проза II половины XX века» [33], а также её же монографическое исследование «Французский роман 70-90-х годов XX века» [34]). В других учебных пособиях творчество Ф. Саган рассмотрено исключительно с экзистенциальных позиций, и носит популярно-ознакомительный характер. Есть некоторые французские источники: Boisdeffre P. de. Ou va le roman? Essai. – P.: Del Duca, 1972; Lamy J.-C.Sagan.- Paris, Mercure de France, 1998; Mace M.A. Le roman francais des annees 70, Presses universitaire de Rennes, 1995 и другие, но по вполне понятным причинам их изучение в русскоязычной филологической науке затруднено.

Цель и задачи исследования. Основная цель диссертации заключается в утверждении тезиса о том, что гармония любви как неизменный критерий создания полноценных отношений в творчестве

В. Токаревой и Ф. Саган в конечном итоге разрушается, приводя к дисгармонии.

Для достижения поставленной цели поставлены нижеследующие задачи:

- указать на специфику творчества Ф. Саган и В. Токаревой;
- выделить общность тематики их произведений;
- определиться с кругом поиска наиболее общих точек соприкосновения в проблематике художественных произведений Ф.Саган и В.Токаревой;
- установить границу условного перехода от гармонии к дисгармонии;

Метод исследования. В настоящей работе было использовано несколько научных подходов:

1. Метод объединения отдельных частных фактов в обобщённую схему типологии современной семьи;
2. Метод сравнительно-сопоставительного исследования по центральной проблеме гармонии и дисгармонии любви;
3. Специальный филологический комментарий, способствующий уточняющей кодировке некоторых дополнительных сведений о роли подтекста в произведениях Ф. Саган и В. Токаревой.

Научная новизна исследования. Научная новизна настоящей диссертации определена её недостаточной изученностью. Впервые в научный оборот нами вводится понятие «сагановско-токаревский жизненный зигзаг», основу которого составило реальное художественное воплощение темы «бегства в никуда». Новаторским также представляется подход к проблеме свободы выбора любви. Было доказано, что большинство героев романов Ф.Саган чувствуют себя раскрепощёнными в своих действиях, но в одинаковой степени одинокими и неприкаянными. В рассказах и повестях В. Токаревой происходит несколько иная ситуация: по замыслу автора, чем больше профессиональной занятости, тем больше человек ощущает симптомы внутренней свободы.

Теоретическая значимость исследования. Сопоставительный анализ творчества В. Токаревой и Ф. Саган проводится на нескольких уровнях: от проблемно-тематического до стилистического. На этом пути рассматривается также идеологическая платформа писательниц. Установлено, что традиционные элементы единичности как формы

проявления типизации, становящиеся опорными в данной работе, имеют несомненную теоретическую значимость.

Практическая значимость исследования. Практическое значение диссертации видится нам в том, что основные ее научные положения и выводы могут быть использованы в ходе изучения соответствующих текстов художественных произведений по русской и европейской литературе на рубеже веков. Материалы исследования могут быть использованы в вузовских лекционных курсах по русской и французской литературе, в спецсеминарах и спецкурсах по истории современной русской и европейской литературы.

На защиту выносятся положения:

1. В произведениях В. Токаревой и Ф. Саган раннего периода отчётливо не проявляется традиционное противостояние «отцов и детей». В то же время именно возрастной ценз существенно влияет на общий характер сюжетостроения и композиционные особенности рассказов и повестей В. Токаревой, романов Ф. Саган. А именно: в сфере фабульной юных героинь (Сессиль или Доминика в ранних романах Ф. Саган, безымянный персонаж рассказа В. Токаревой «Самый счастливый день» и др.) манера поведения, привычки и пристрастия отвечают мироощущению людей с полудетскими фантазиями. Они вполне соответствуют бездумному прожиганию жизни. В области композиционной сопоставляемые сочинения Ф. Саган и В. Токаревой в основном сконцентрированы на узловых драматических моментах. Поэтому переходы из одного состояния в другое здесь более резкие, нередко носят характер нервного срыва, а депрессии непринуждённо сменяются налётом лёгкой грусти, почти не оставляя места молодым людям для осознания и покаяния.

2. В произведениях В. Токаревой и Ф. Саган позднего периода главным образом описываются люди с большим жизненным опытом. Тогда обнаруживаются необычные детали композиции и некоторые психологические нюансы, воплощающие в себе наиболее общие типологические черты людей среднего поколения. В области сюжетостроения легкомыслие, напротив, отходит на второй план, а на его место заступает выраженная степенность в поведении, поступках. Композиция же избранных нами для анализа рассказов и повестей В. Токаревой и романов Ф. Саган уже в меньшей степени сосредоточена на событийной стороне любовных взаимоотношений; б**о**льшая роль отведена психологизму и внутренним раздумьям действующих лиц.

Но примечательно, что финалы всех произведений однотипны: разрыв личных отношений, любовных связей и одиночество (почти беспросветное в романах Ф. Саган, малообещающее у В. Токаревой).

3. В произведениях писательниц гармония существует только на начальном этапе развития любовных отношений между людьми и держится она на нетвёрдой основе – увлечения, влюблённости, страсти. Поэтому большинство героев В. Токаревой и Ф. Саган оказываются не в состоянии удержать любовь, а главной причиной разрыва почти всегда является слабость внутренних резервов личности и отсутствие взаимопонимания. В частности, эгоцентризм, присущий большинству из них, препятствует достижению гармонии как внутри себя, так и в любви.

4. Понятие «семья» в традиционном значении и раскрытие характеров через семейные отношения занимает важное место в творчестве В. Токаревой, тогда как принцип семейственности в произведениях Ф. Саган вообще отсутствует, и её фактически заменяют лишь отношения между двумя людьми. Таким образом, миром В. Токаревой правит семья, миром Ф. Саган – взаимоотношения.

Апробация работы. Основные положения диссертации получили свое отражение в статьях и обсуждались на заседаниях кафедры мировой литературы Бакинского славянского университета. Результаты исследования были апробированы на республиканских и международных научных конференциях.

Структура работы. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы. Объём диссертационного исследования – 138 страниц компьютерной графики.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновываются актуальность темы, предмет и объект исследования, устанавливается степень разработанности, ставятся цель и задачи работы, выявляется новизна, теоретическая и практическая значимость диссертации.

Две главы представленного труда в общих чертах позволяют сделать нижеследующие выводы и обобщения. Главные герои художественных произведений Франсуазы Саган и Виктории Токаревой разных жанров показаны с двух ракурсов:

1. Молодёжь, живущая миром подростковых фантазий и радужных надежд. В этом возрасте, как известно, нетрудно спутать истинную любовь с увлечением;

2. Люди среднего и старшего поколений. У них благодаря большому жизненному и семейному опыту сложились определённые привычки, а также чётко обозначился социальный статус в русском и французском обществах. Материалы настоящей диссертации были равнозначно распределены именно в согласии с принципом хронологии и возрастного ценза.

В первой главе – «Тоска по идеалу в раннем творчестве Франсуазы Саган и Виктории Токаревой» – проанализированы первые романы французской писательницы в их органичном сопоставлении с произведениями малого жанра В. Токаревой. Это «Здравствуй, грусть!» и «Смутная улыбка» Ф. Саган; «Сказать – не сказать…», «Всё нормально, всё хорошо», «Дом генерала Куропаткина» В. Токаревой. Названные сочинения в первую очередь объединяет следующая центральная идея: молодёжь Франции и России второй половины XX века, по убеждению В. Токаревой и Ф. Саган, в основном ведёт легковесный и бескрылый образ жизни. Среди окружающих персонажи интуитивно стремятся к проявлению благородных чувств по отношению друг к другу, но в реальности они, словно кантовская «вещь в себе», остаются наглухо герметизированными в юных душах. То естественное и безыскусное начало отдельных персонажей, которое живо до поры до времени, тянется к чистой платонической любви. Оно, собственно, и создаёт благодатную почву для гармонии, временно поддерживая веру в лучшие идеалы французской и русской молодёжи.

Но эта гармония держится до поры до времени. Пока они испытывают друг к другу чувства, гармония сохраняется, вернее, не столько счастливый идеал, которым они себя по неведению окружают, сколько его видимость. Существо дела заключается в том, что герои русской и французской писательниц почти перманентно находятся в состоянии внутренней дисгармонии, которая словно исподволь подтачивает их лучшие стремления и убеждения. Чаще всего в устремлениях молодёжи присутствует желание потешить своё самолюбие. В то же время все их честолюбивые помыслы, как правило, ограничены определённой системой фраз и поступков. Потому они и не способны к дальнейшему росту. И как только грань между подлинным и

ложным чувством истончается или исчезает вовсе, действующие лица романов Ф. Саган, рассказов и повестей В. Токаревой автоматически оказываются в дисгармонии.

В связи с этим, как обстоятельно было рассмотрено в первой главе работы, равновесие между подлинным чувством и человеческим бездушием, как ржа разъедающим души многие героев В. Токаревой и Ф. Саган, в юных душах вскоре нарушается. Тем более, если учитывать состояние общей отрешённости молодёжи от любых острых проблем, то станет понятным: данное равновесие является регрессом в нравственно-этической атмосфере общества. Причём, этот процесс в творчестве писательниц не был сиюминутным, и потому он разложен нами на отдельные жизненные этапы. На каждой из выделенных стадий развитие любовных или семейных отношений осуществляется индивидуальным образом, так как пара живёт относительно самостоятельной жизнью. Между тем все этапы взросления молодёжи связаны между собой незримой нитью; они наглядно иллюстрируют, каким образом любовь, семья или взаимоотношения двух молодых людей в произведениях В. Токаревой и Ф. Саган влекут за собой сложные и противоречивые коллизии, и потому гармония с течением времени переходит в дисгармонию. Это означает, что искомая формула счастливого идеала на протяжении двух глав диссертации непосредственно рассматривается как некий эталон любви, полноту которого авторы и стремятся воплотить в жизнь. Таким образом, определенное время идеал всё же по инерции сохраняется, ведь герои Ф. Саган и В. Токаревой его по-своему берегут, лелеют, не желают с ним расставаться.

Это было показано на примере взаимоотношений Сессиль со студентом Сирилем (Здравствуй, грусть!»), Доминики и Люка («Смутная улыбка») Ф. Саган; Алексея Бочарова с супругой («Всё нормально, всё хорошо»), Катерины с Виталием («Дом генерала Куропаткина»), Ларисы и учителя музыки («Рарака») В. Токаревой. В этих и некоторых других произведениях французской и русской писательниц существо вопроса состояло лишь в том, как вернее оценивать неожиданные и страстные любовные порывы литературных героев, в которых, безусловно, был отмечен элемент гармонии, но опирающийся по нашему мнению, на слишком шаткую почву. Гармония существует только на начальном этапе развития любовных отношений между молодыми людьми, и держится она на нетвёрдой основе. По мере

углубления конфликта постепенно выясняется, что истинные чувства для них закрыты, словно зашторены беспечным прожиганием молодости. По меткому выражению Ф. Саган, они не ступают по жизни, но именно следят, порхают по ней, словно мотыльки.

Так первоначальные страстные любовные порывы почти незаметно для самих действующих лиц плавно перетекают в стадию взаимной «человеческой глухоты», не позволяющей расслышать друг друга, отозваться. В работе сделан особый упор на том пограничном моменте, когда чистое и откровенное взаимное общение прерывается, едва начавшись. В ходе литературно-критического анализа в первую очередь утверждается, что у молодёжи мало общих точек соприкосновения. И это при том непреложном факте, что В. Токарева и Ф. Саган принадлежат хотя и к одному поколению художников, но к представителям различных обществ. Тем не менее, подходы к обозначенной в первой главе проблеме остаются схожими. Характер героев позволяет судить о том, что они формально, то есть в мечтах и надеждах тянутся к большой и настоящей любви, следовательно, и к гармонии. Однако герои оказываются не в состоянии удержать любовь, а главной причиной разрыва почти всегда является слабость внутренних резервов и отсутствие взаимопонимания, которое препятствует дальнейшему развитию любовных отношений. В диссертации нами сделан однозначный вывод: если не принимать чужой боли на себя, не сопереживать, то идеал утрачивает силу, а гармоничные отношения непременно разбалансируются.

Особой заслугой В. Токаревой и Ф. Саган в данном вопросе следует, прежде всего, считать то, что писатели-современники, свидетели перемен огромной эпохи в разных странах, но представители принципиально иного менталитета, во взглядах на процесс разрушения идеала оказываются единомышленниками. Так происходит по той причине, что любящие сердца молодых не поднимаются до высот серьёзного внутреннего сознания. Более того, они не предпринимают конкретных попыток к тому, чтобы истинные чувства сохранялись длительное время, так как реальные прототипы французской и русской молодёжи ничего не желали отдавать взамен и ничего менять. Они явно не достигли той внутренней глубины умения сопереживать, что дало бы малую возможность объективно или потенциально удержать распад семьи (в рассказах и повестях В. Токаревой), спасти взаимоотношения двух людей (в романах Ф. Саган). Такое

положение основано на том факте, что юные герои писательниц легкомысленны по природе своей и не желают в чём-то усложнять себе жизнь; в большинстве своём они в принципе не способны раскрыться в любви, распахнуться ей навстречу и работать над отношениями.

Так в настоящей главе происходит переход к третьему этапу – нарушению гармонии, когда молодые герои находятся в состоянии психического надлома, предчувствуя печальный исход любовных отношений. Срединный этап, по нашей мысли, начинается с периода первой влюблённости, сопровождающимся сменой идеалов и временем их искушения непредвиденными жизненными обстоятельствами. Для Сессиль (Ф. Саган «Здравствуй, грусть!») – это «скоропалительное, бурное и мимолётное представление о любви»; у токаревской героини (повесть («Сказать – не сказать») – неосознанное и в известной степени болезненное влечение к ребятам, чей вес в бывшем советском обществе условно определялся такими примитивными и низкосортными запросами, которые в первую очередь были связаны с вещизмом или были продиктованы меркантильными интересами.

Далее, в том же рассказе от лица отчаявшейся женщины буквально выпалены следующие горестные слова: «Если не общаться – сойдёшь с ума. Жизнь – это общение. А общение – это искренность» [67,203]. Однако о такой умозрительной искренности несчастным людям мерещится лишь в идеале. В реальности её нет, их заменяет взаимное отчуждение.

Чтобы усилить этот тезис и доказать его объективность, в работе процитированы наблюдения на это счёт видного критика И.Д. Шкунаевой. В частности, она пишет: «У Сессили есть друг, который её любит и хочет, чтобы она стала его женой. Он ей приятен и мил, она сходится с ним, но на просьбу выйти за него замуж ничего не отвечает, сама не зная почему. В привычном для неё кругу вопрос о браке не считается важным, а рождение и воспитание детей вообще не принимается в расчёт – и не из злобного и мрачного, а всё из того же добродушно-весёлого эгоизма. Так они и живут, довольные друг другом» [89, 226].

Более того, выясняется, что, кроме эгоизма, ещё одной важной причиной разлада взаимоотношений в среде молодых героев является равнодушие, желание как можно больше урвать для себя лично. Но вскоре у не обременённой ответственностью русской и французской

молодёжи возникает пресыщение однообразным течением жизни; тогда и возникает вполне естественное желание обрести новые любовные порывы и ощущения. Квинтэссенция равнодушия и неразборчивости в личных взаимоотношениях молодых героев приводит к серьёзному психологическому надлому, выражающемуся в первую очередь в тоске по идеалу. Этот центральный мотив в ранних произведениях Виктории Токаревой и Франсуазы Саган, фактически определяет всю дальнейшую судьбу персонажей. Но форма развития любовного конфликта, по нашим наблюдениям, оказывается несколько различной. В чём это проявляется?

Во-первых, рассказы и повести В. Токаревой раннего периода творчества переполнены взаимными упрёками, поспешными, а поттому, с нашей точки зрения, и несправедливыми выводами, а также завышенными требованиями в любви. Сплошь и рядом здесь встречаются реликты невыплаканной обиды, недосказанных слов, незаслуженных претензий. В творчестве Ф. Саган раннего периода, напротив, нет назиданий; писательница легко и непринуждённо обходится без дидактических наставлений. Во-вторых, ярко выраженный «бытовой реализм» В. Токаревой накладывает веский отпечаток на факт утраты идеала. Никуда не уйти от того обстоятельства, что юные герои в России вместе с тем постоянно заняты поиском работы, во всяком случае, отыскивают возможность приложения собственных усилий. В то же время в творчестве Ф. Саган на этом не сделано почти никакого упора. Так что разрушение прежних иллюзий в любви в рассказах и повестях русской писательницы оказывается процессом более болезненным. И хотя главные герои равнозначно легкомысленны, всё же тоска по идеалу носит преднамеренный и драматический характер. Сопоставим: даже трагические события в ранних произведениях Ф. Саган (например, гибель Анны в романе «Здравствуй, грусть») по вине подростка впоследствии оставляет лишь налёт печали.

Четвёртая ступень взросления – это страх уже перед совершенно ясным и отчётливым осознанием потери идеала. Герои В. Токаревой и Ф. Саган проходят некий порог взрослости, когда не по годам развитые женские персонажи начинают остро и болезненно воспринимать неустойчивость и зыбкость приобретённого идеала. Вместе с тем это есть важный для писателей фактор интуитивного предчувствия и неполноценности такого легковесного счастья, которое, едва замаячив на горизонте, от героев ускользает. Возникает чувство

неудовлетворённости собой, ощущение ошибочности всех предыдущих этапов пройденного пути. Возникшее депрессионное состояние имеет свои веские причины. В. Токарева и Ф. Саган так мастерски живописуют, что у читателей не остаётся никаких сомнений в подлинности происходящего, во всяком случае, в вариативности развития сюжета по предложенному авторами сценарию. В настоящем вопросе сопоставлены романы Ф. Саган «Здравствуй, грусть!», «Смутная улыбка» и повести В. Токаревой «Я есть. Ты есть. Он есть» и «Сказать – не сказать…».

Опираясь на основные этапы взросления девушек-подростков, было, к примеру, показано, что для Сессиль вскоре наступает время сожаления о той «скоропалительной, бурной и мимолётной любви», о которой она всегда мечтала, что составляло всё существо её внутреннего психологического мира. Дело в том, что большая любовь не может быть втиснута в узкие рамки «прокрустова ложа» эгоистических желаний человека. Как пытается внушить своим читателям французская писательница, для настоящей любви всегда должно быть освобождено некоторое свободное пространство. В нём человек и реализовывает свои лучшие идеалы. Но этапы пути Сессиль, впитавшей в себя фактически все отрицательные черты характера отца, совершенно не подчинены этим законам. Напротив, как и её отец, она с поразительной беспечностью культивирует легкомысленный образ жизни. Рельефно обрисовано ветреное поведение взбалмошной молодой девушки, отличающейся непостоянством, страдающей крайней вспыльчивостью и неуравновешенностью. Сессиль порхает по жизни, и оттого мысль о самоотречении даже в период своей первой, юношеской любви, не приходит ей в голову. При такой неразборчивости в людях и увлечениях Ф. Саган как бы опосредованно задаётся вопросом: с каким же багажом вступает в этот мир современная молодёжь, что приносит с собой, чтобы требовать какой-либо моральной компенсации взамен?

Аналогичные этапы взросления молодой девушки, легкомысленно упускающей свой идеал в любви, а затем безгранично тоскующей по нему, представлены и В.Токаревой в рассказе «Сказать – не сказать». Уже в самом названии этого рассказа кроется противопоставление двух понятий, которые будут годами сопровождать юную героиню Артамонову. Она тайно влюблена в молодого и энергичного «несостоявшегося студента» Киреева, которому, согласно названию,

девушка никак не решалась открыть свое сердце. Попутно с главным действующим лицом происходит множество мелких частных событий, доказывающих, что сокрытие чувств или неумение отдаваться любви всем существом словно в унисон идеи Саган в конечном итоге приводят к утрате близкого человека. Становится ясным, что отношение молодых героев В. Токаревой и Ф. Саган к родным и близким неожиданно выявляет враждебность к другим людям. Было показано, как можно легкомысленно и бездумно упустить свой идеал в любви.

И, наконец, сущность заключительного, пятого этапа, по нашему убеждению, состоит в утверждении мысли о бессмысленности любых попыток наладить общение между людьми. В творчестве Ф.Саган это проявляется в основном с экзистенциальных позиций, когда, как выяснено, одиночество оставляет только налёт лёгкой грусти; в произведениях же В.Токаревой по факту расставания с любимым человеком героиня чаще всего замыкается на сугубо житейских хлопотах. Более того, если французская писательница обходит стороной тему родного дома, то для русской, напротив, это понятие национальное, и оно представляется читателям чуть ли не ореолом религиозной святости. Однако в том и другом случаях авторы подводят своих героев к роковой черте крушения всех надежд. Обнаруживается самый корень зла, когда с трудом обретённые идеалы легко обесцениваются.

Ключевым вопросом **второй главы** диссертации – «**Проблема свободы выбора любви в творчестве В.Токаревой и Ф.Саган позднего периода**» является выяснение тех изменений, которые произошли с повзрослевшими героями. Люди среднего и старшего поколений, несомненно, имеют больший жизненный опыт. Их понятия о взаимоотношениях, семейных правах и обязанностях в известной степени изменились, и в первую очередь потому, что существенно расширился круг общения.

В романах Ф. Саган «Немного солнца в холодной воде», «Любите ли Вы Брамса?», «Неясный профиль», рассказах и повестях В. Токаревой «Длинный день», «Рарака», «Летающие качели», «Глубокие родственники» и некоторых других заметно, что почти все действующие лица не отделяют внебрачные связи от своей профессиональной деятельности. Но в сочинениях Ф. Саган разрыв отношений с деловыми партнёрами (к примеру, журналист Жиль из романа «Немного солнца в холодной воде») отчасти компенсируется новыми любов-

ными похождениями. В произведениях её коллеги взаимозависимость художественного образа от рабочего места более жёсткая. Анналогичные модели поведения с такими параметрами практические не наблюдались нами в ранних романах. Тем самым повышенный возрастной ценз подвёл двух художников слова к необходимости заметно видоизменить графический рисунок жизни героев. Естественно, часть представленного во второй главе материала была непосредственно посвящена усложнённой психологической мотивировке их взаимоотношений с другими действующими лицами.

В отличие от образов, широко и многогранно представленных в первой главе, позднее творчество В. Токаревой и Ф. Саган заметно характеризуется дополненными критериями в действиях главных героев. В отличие от Сессиль, Доминики, Катерины и некоторых других, они уже не столь откровенно порхают по жизни. Отныне для русского и французского авторов кредо их поведения заметно подкорректировано; оценка тех или иных решений со стороны носит более критический и взвешенный характер (мнение света по отношению к любовным встречам Юлиуса А.Крама в «Неясном профиле» Ф.Саган или внесюжетных персонажей в рассказе В.Токаревой «Глубокие родственники»). В то же время было особо подчёркнуто, что, несмотря на определённого рода изменения, в позднем творчестве В. Токаревой и Ф. Саган подведение итогов весьма бурной и разношёрстной жизни симптоматично приводит к весьма безрадостному знаменателю. Почти повсеместно всё возвращается на круги своя.

Помимо ироничного или более серьёзного отношения русской и французской писательниц к таким негативным проявлениям чувств, как равнодушие и эгоизм, мы выделили ряд индивидуальных принципов жизни героев. У В.Токаревой они погрязли не только в бытовых заботах, но прежде всего в частых обидах, семейных скандалах и необоснованных обвинениях. Французская писательница и в позднем творчестве легко обходится без взаимных претензий. Кроме того, в романах Ф. Саган позднего периода большинство персонажей из-за непомерно эгоцентристских наклонностей закрыли от взора других своё подлинное «Я», отдав предпочтение беспечно-эпикурейскому времяпровождению. Но разгульный образ жизни бумерангом обернулся «бегством в никуда». Эта формула становится ведущей – ей посвящён специальный раздел во второй главе диссертации. Для писательниц такой образ жизни для людей уже

зрелого возраста по существу означает, что бессмысленно продолжать то пустое существование, которое абсурдно. Так, многие герои В. Токаревой и Ф. Саган, презрев желания и чувства друг друга, но в полном согласии с установками своего общества (Франция) и устоявшихся норм (Россия) фактически бросаются в неизвестность.

В этой связи особо отмечен следующий факт: если в первой главе отражено раннее творчество В. Токаревой и Ф. Саган, где оба художника слова в основном обращались к проблемам молодых героев, то теперь их сменили персонажи с запросами соответствующими повышенному возрастному цензу. Ставится следующий острый и актуальный в наши дни вопрос: почему большинство действующих лиц произведений В.Токаревой и Ф.Саган, уже имея за плечами солидный жизненный опыт и с известной оглядкой на ошибки в прошлом, не в состоянии удержать любовь? По убеждению авторов, неуверенность в каждом своём последующем шаге осложняется почти полным отсутствием взаимопонимания. Прежде всего, героев отличает эгоизм в его высшей форме (эгоцентризм). Эта негативная личностная черта характера в первую очередь порождает полное недопонимание между людьми. Его истоком, по нашему мнению, становится невозможность проявления осознанности уступки в отношении друг друга. А следствием уже становится не оправданная обстоятельствами злость, низкая самооценка. Кроме того, в произведениях В.Токаревой и Ф.Саган позднего периода творчества наблююдается аналогичное легкомыслие и отсутствие взаимной отдачи в любви, что было характерно и для молодых героев из вышеуказанных сочинений.

В доказательство отмеченного ясно бросается в глаза, как в бездну безнравственности, к примеру, падает Жиль (герой романа Ф.Саган «Немного солнца в холодной воде»). Его искреннее стремление убежать об общества родных и близких так непреодолимо, что приводит даже к неконтролируемым вспышкам агрессии. Гнев и ненависть к сотрудникам в конечном счёте приводят его к полной апатии, к желанию отъединиться от окружающих, попутно оставив и профессиональную деятельность. В романе «Любите ли вы Брамса?» мужской эгоизм и не оправданная обстоятельствами ревность заставляют главного героя Роже потребительски относиться к любимой женщине. В свою очередь центральный персонаж этого произведения – Поль, ощущая на себе сильное психологическое давление со

стороны, превращается в элементарного приспособленца, в раба своих чувств, страстей.

Те же болезненные симптомы наблюдаются и в творчестве В.Токаревой позднего периода. Лишённая подлинной любви, четырёхлетняя дочь Вероники – Аня («Длинный день») ощущает своеобразный «синдром отрыва от дома» [67,89]. Покинутой и нелюбимой остаётся она и в самом конце повести. Свой выбор в любви, не ведущий ни к каким радикальным и позитивным изменениям, сделала анонимная героиня рассказа «Рарака». Название рассказа символично и требует пояснений: рарака – зоологический тип морского светлячка, обитающего в морях и океанах. Он олицетворяет образ далёкой и трудно доступной мечты. К нему тянется главная героиня рассказа – Лариса, мечтающая отыскать свою рараку (путеводную звезду). Самое важное в характере героини – борьба за своё «маленькое женское счастье». Но методы поиска и борьбы как таковой оказались неправильными, и погоня за призрачной мечтой обернулась для В.Токаревой и её героини всё тем же бегством в никуда.

Сильная, волевая, но начинающая частную жизнь свою в скуке и одиночестве, ограничиваясь только профессиональными интересами, она так же печально (в духе Ф.Саган) её и заканчивает. («Через восемь месяцев я уехала в Австралию. В Австралии всё было абсолютно так же, как и в других странах ранее: сцена – моя рабочая площадка. Приподнятые лица. Преобладающие цвета – чёрно-белые») [67,397]. Вновь замкнутый круг как композиционный приём. Фактически те же самые звенья единой цепи, которыми обрастает скелет произведения, возвращается в том же самом виде.

Остаются в гордом одиночестве Игорь (повесть «Ты есть. Я есть. Он есть»), врач Егоров (повесть «Длинный день»), бежит в неизвестность от лжи и горькой запоздалой самокритики редактор Бочаров (рассказ «Всё нормально, всё хорошо»), а персонажи «Глубоких родственников» предлагают жить только запросами и насущными интересами сегодняшнего дня, сознательно отстраняясь от прогнозов даже на ближайшее будущее. Это, по нашему мнению, есть единый и общий стержень, объединяющий произведения В. Токаревой и Ф, Саган позднего периода в аспекте реализации упомянутого критерия существования.

Но одна из частных форм принципа «бегством в никуда», или «бегства в неизвестность» по представленным выводам и обобщениям

всё же заметно разнится: у русской писательницы факт одиночества и способ такого бесприютного существования особо был выделен в диссертации как один из вариантов выбора любви, нередко зависящего от рокового случая. Например, героиня рассказа «Дом генерала Куропаткина» Катерина без каких-либо видимых причин, как в омут с головой, бросается в опасные любовные авантюры. Делается это исключительно на эмоциях русской женщины, импульсивно, только в целях приобретения «свежих впечатлений». А отправной точкой побега в никуда явился совершенно не обоснованный жизненными реалиями роковой случай – раскаты грома и ливень. Центральный персонаж рассказа «Рарака» Лариса становится супругой нелюбимого человека в результате абсолютно нелепого стечения обстоятельств. Характерных примеров в тексте диссертации немало.

В романах Ф.Саган логика реализации принципа «бегством в никуда» иная, а именно продиктованная закономерностями постепенного перехода гармонии в дисгармонию. С одной стороны, это было представлено в работе как отдельный пласт исследования. В любви герои французской писательницы чаще всего стремятся не к равноправию и поиску взаимоприемлемых условий сохранения отношений, а, скорее, к удовлетворению собственных амбиций. И до тех пор, пока о них заботятся, они ощущают себя натурами «цельными», «собранными» и «полноценными». Но когда приходит время личных забот о близком существе, то их любовь, как правило, превращается в обременительную обязанность, завершающуюся одиночеством. С другой стороны, этот аспект, по нашему убеждению, логично связал единой мыслью о гармонии и дисгармонии любви первую и вторую главу работы.

Таким образом, в диссертации нашло ясное обоснование причины «бегства в неизвестность». В творчестве обеих художников слова они прежде всего связаны с острой и актуальной проблемой обретения и потерь, что составляет объект исследования заключительного раздела второй главы. Это сравнительно-сопоставительный анализ романа Ф. Саган «Неясный профиль» и рассказа В. Токаревой «Летающие качели», где несложно обнаружить слабый проблеск надежды на светлое будущее. В рассказе русской писательницы главная героиня неожиданно прозревает. В головокружительном аттракционе ей вдруг отчётливо представилось, что вся прожитая жизнь – это круговорот (как качели), и потому на зарождающуюся любовь следует

смотреть с философских позиций. Вместе с тем в названном романе Ф. Саган у читателя также может зародиться мысль о том, что со старым миром и связанным с ним неприятными воспоминаниями покончено, и героиня, может быть, впервые открыта для новых, хотя и очень неопределённых чувств.

В пёстром хороводе действующих лиц (а они, по остроумному замыслу французской писательницы, всем скопом собраны в начальных разделах книги, чтобы показать свои пристрастия и познания в живописи и других вопросах искусства) в центр выдвинута пара Жозе – Алан Эш. Положено начало первому этапу выбора любви: спустя годы супружества Жозе «вдруг поняла, что скоро уйдёт от него и ничего не сможет от него принять, никогда, ни одного доллара и ни одной встречи» [56,11]. Спонтанность и категоричность догадки поражает, потому что она не вписывается в хрестоматийную схему неожиданного прозрения героя, хорошо известного в теории мирового литературоведения. Здесь потенциальное желание разорвать семейные отношения напоминает трамплин, с подмостков которого героиня планирует дальнейший выбор любви, соответствующий её субъективным представлениям об идеале.

С одной стороны, такое положение вещей не должно особо удивлять, потому что оправдано реальными обстоятельствами. Вспомним, с каким холодным цинизмом отец Сессиль обвинял Анну во всех смертных грехах за её суровый нрав и непреклонность по отношению к дочери. Жиль в период угасания страстей называл жизнь с Натали «сплошным адом». Жозе измучил Поль необоснованной ревностью, и это оказалось камнем преткновения в их совместной любви. С другой стороны, Ф. Саган, верная принципам экзистенциализма, в котором она к тому же заметно усиливает и реалистическую струю, не считает беспечность в любви в зрелых семьях опасной и деформированной формой взаимоотношений. Поэтому в романе «Неясный профиль», как и в ряде других произведений позднего периода («Смятая постель», «Приблуда») герои относительно, если даже не легко и непринуждённо, но решительно расстаются, сжигая за собой все мосты. «Уйти, убежать, вырваться от него» – в экстазе выкрикивает Жозе после первой же встречи с Юлиусом Крамом, в котором она смутно уловила поддержку для своих новых целей. Желая раскрепоститься, она категорично избирает развод как единственно возможную форму свободы. На такой путь свободы

выбора любви или призрачной мечты читателя условно нацеливает и эпиграф из стихотворения Шарля Бодлера: А может быть, и ты – // Всего лишь заблуждение ума // Бегущего от истины в мечту?» [56,7].

Конечно, Жозе не бездумно бежит от истины в мечту. Во-первых, вскоре она признаётся себе в том, что её выбор был опрометчивым и продиктован исключительно большими сложностями в жизни. Жозе также не была полна намерений связать с ним оставшуюся жизнь. Во-вторых, по нашему мнению, нельзя сбрасывать со счетов особенности её темперамента. Тем самым в работе протянута нить от раннего флегматика Анны, суровой и расчётливой, сентиментально всхлипывающего меланхолика Поль до самозабвенного холерика Жозе. В то же время становится ясным, что на этом пути достаточно показательны факты обретения и потерь некоторых ценностей духовного порядка. В принципе всё делается для того, чтобы из царства необходимости перейти в царство свободы. Но на самом деле получается по формуле – «одиночество в толпе». Чаще всего в психологии личности случается следующее: люди поступают одинаково, а результат – различный. В романе Ф. Саган «Неясный профиль» наблюдается обратная картина: герои живут и действуют в разладе с самим собой и окружающими, но к результату парадоксальным образом приходят однотипному: почти беспросветное одиночество в романах Ф. Саган и малообещающее у В. Токаревой.

Хотя данная проблема генетически связана в настоящей диссертации со всеми указанными материалами, имеются некоторые ответвления от узловой тематики наличия идеала и его разрушения. Было выяснено, что в названных произведениях каждый из художников слова искал свой угол в разрешении проблемы выхода из состояния апатии и беспросветного одиночества. Он не столько закреплён по личному волеизъявлению Ф.Саган, сколько вызван объективными факторами. Ведь многие герои её произведений являются как бы слепком той определённой части невзыскательного общества Франции, которая во второй половине XX века жила по законам сиюминутных наслаждений. В то же время во второй главе работы были выделены персонажи противоположного назначения – натуры сильные и деятельные, вовсе не исповедующие мораль легкого и бездумного отношения к любви и дружбе. Это, прежде всего, Анна из романа «Немного солнца в холодной воде» и Жозе из «Неясного профиля». Аналогично в рассказе В. Токаревой «Летающие качели»

активной и свободной для новых чувств показана безымянная героиня. Эти два художественных образа всеми честными и доступными средствами отстаивают своё хрупкое женское счастье в надежде на лучшее будущее.

В **заключении** делаются выводы и обобщения, вытекающие из проведённого исследования.

Основные положения и выводы диссертации изложены в следующих публикациях автора:

1. Антиномии угасающей и возрождающейся любви в творчестве Ф.Саган и В.Токаревой. ADU-nun Elmi əsərləri. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 283-290

2. Тема предвкушения мимолетного счастья и оттенки «грустного одиночества» в творчестве Ф.Саган и В. Токаревой. Збiгник наукових праць Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко. Филологичнi науки. Полтава, 2014, Выпуск 19, с. 30-35.

3. Тоска по идеалу в раннем творчестве Ф.Саган и В. Токаревой. Материалы XVI республиканской научной конференции докторантов и молодых ученых. Часть 2. Баку, 2012,№ 14, с. 171-175

4. Методический аспект изучения творчества Ф.Саган и В. Токаревой в вузе. Iнновацiйнi освiтнi технологii: проблеми, розвиток та досвiд впраавдження. Матерiали XXXVII мiжнародноi науково-методичноi конференцii. Частина 1. Полтава, 2012, с. 237-240

5. «Бегство в никуда» как один из центральных способов существования в рассказах В. Токаревой. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı, Mütərcim, 2012, № 3 (çapda)

6. Проблема свободы выбора любви (на материале романа Ф.Саган «Неясный профиль»). Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı MMC, 2012, № 7. с. 396-400.

7. Общность тематики и отличительные особенности творчества Ф.Саган и И.Токаревой. «Dil və ədəbiyyat», Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı: BDU, 2012, № 3 (83). с. 159-161.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKI SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ƏSƏDZADƏ RASİMƏ FƏRHAD QIZI

V.TOKAREVANIN VƏ F.SAQANIN NƏSRİNDƏ HARMONİYA VƏ DİSHARMONİYA

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)
5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (fransız ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2015

Tədqiqat işi Bakı Slavyan universitetinin
dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Naidə Camal qızı Məmmədxanova

Rəsmi opponentlər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Sahibə Əli qızı Qafarova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Elmira Nadir qızı Fərəcullayeva

Aparıcı təşkilat: Bakı Dövlət Pedoqoji Universitetinin
Dünya ədəbiyyatı kafedrası

Müdafiə «___»________2015-cu il saat «______» Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı, S.Rüstəm küç., 25.

Dissertasiya ilə BSU-nun kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «____»___________2015-ci il tarixində göndərilmişdir.

D.02.071 Dissertasiya Şurasının elmi katibi:
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
N.R.Mugimova

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Bəzi müasir rus və Avropa ədəbiyyatşünaslarının elmi əsərlərində «qadın nəsri» anlayışı azömürlü, gəldi-gedər, dərin fəlsəfi düşüncələrdən uzaq, yüksək bədii dəyəri olmayan hadisə statusu almışdır. Lakin müxtəlif məktəb və cərəyanların nümayəndələri olan bəzi qadın yazıçıların yaradıcılığı ədəbiyyat nəzəriyyəsinin, mədəniyyət və incəsənətin bu dar çərçivəsinə sıxmır. Viktoriya Tokarevanın povest və hekayələrini və Fransuaza Saqanın romanlarını tam əsasla bu sıraya aid etmək olar. Onların yaradıcılığı obyektiv olaraq həm aktual, həm də müasirdir, çünki iki ölkənin gənclərinin ən vacib problemlərini real surətdə əks etdirir.

İnsan münasibətlərində ailə mövzusu birbaşa və bilavasitə məhəbbət motivləri ilə bağlıdır, onunla vəhdət təşkil edir. Lakin V.Tokareva və F.Saqan burada əzəli dünyagörüşü meyarlarına tam şəkildə müvafiq olan öz baxış nöqtəsini axtarır. Seçilmiş tematikaya fərdi yanaşma hər şeydən əvvəl özünü onda göstərir ki, müəlliflər nikah və ailə institutuna tamamilə fərqli yanaşırlar. Fransız yazıçı nadir hallar istisna olmaqla qarşılıqlı iddialarsız rahat keçinir və bununla da XX əsrin ikinci yarısı kübar cəmiyyətinin ehtiyac və meyllərini maksimal dərəcədə ifadə edir. V.Tokarevanın əsərləri qarşılıqlı iddia və məzəmmətlərlə doludur. Əgər Saqan məişət zəminində hər hansı təmasdan bilərəkdən çəkinirsə, rus yazıçı üçün onlar, əksinə, mühüm rol oynayırlar. Nəzərə alınsa ki, yazıcıların ən yaxşı əsərləri müasir həyat kəsiyinin gözəl işlənmiş surətidir, o halda ailə tematikasının ən mühüm qanadlarından birinin öyrənilməsi olduqca aktual görünür.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın əsas predmeti V.Tokareva və F.Saqanın müxtəlif dövrləri əhatə edən yaradıcılığıdır. Onların təbliğ etdikləri mövzu, motiv və ideyaların müəyyən təmas nöqtələri vardır. Məhəbbətdə ideal axtarışlarından (yaş həddindən asılı olmayaraq münasibətlərdə harmoniya) başlamış onun itirilməsinə, münasibətlərin mənəvi-psixoloji dağılmasına (disharmoniya) qədər uzanan və müəlliflər tərəfindən dəqiq müəyyənləşdirilmiş xətti qeyd etmək zəruridir. Bu, bütün hadisələrin yan-yana düzüldüyü muncuq sapıdır. Bu zəncir həm də qəhrəmanların davranış xarakterini müəyyən mənada təyin edir. V.Tokareva və F.Saqan öz əsərlərində bu kredoya tam sadiq qalırlar.

Tədqiqatın obyekti. Tədqiqatın əsas obyekti F.Saqan və V.Tokarevanın bu və ya digər məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə etdikləi bədii priyomlar kompleksidir. Məsələn, müəyyən olunmuşdur ki, gənc qəhrəmanların mühakimələri (birinci fəslin materialı) əksər hallarda onların həyatları-

nın kədərsiz və qayğısız olmasına dəlalət edir. Onların dünyası əzəldən disharmonikdir, çünki həyatları möhkəm dayaqlar üzərində qurulmayıb, baxmayaraq ki, onlar məhəbbət və dolğun ailənin saxlanılması məsələsində əks fikirdədirlər. Böyük həyat təcrübəsi olan insanların davranışında (ikinci fəslin materialı) fəlsəfi yanaşma daha çoxdur, çılğınlıq və zahiri sünilik azdır. Burada tədqiqatın əsas obyekti kimi şəxsiyyətin daxili sərbəstliyi çıxış edir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. V.Tokareva və F.Saqanın yaradıcılığı bu günə qədər iri monoqrafik nəşrlərin və dissertasiya işlərinin məxsusi tədqiqat obyekti olmayıb. M.A.Bondarenko [8], N.M.Kalaşnikova [27], V.Novikov [41] və digərlərinin məqalələrində V.Tokarevanın hekayə və povestlərinin qısa təhlili yer alıb. Lakin bu məqalələr əsasən ümumiləşdirilmiş-sxematik xarakter daşıyır. F.Saqanın yaradıcılığıq irsinin öyrənilməsində vəziyyət daha acınacaqlıdır. Əsas tənqidi məqalələr sırasında N.D.Şkunayevanın [89] böyük həcmli əsərini və N.Dardıkinin [14] dolğun məqaləsini göstərmək olar. Bir neçə tədris ədəbiyyatı da mövcuddur (N.C.Məmmədxanova. «XX əsrin II yarısının xarici nəsri», həmçinin həmin müəllifin «XX əsrin 70-90-cı illərinin fransız romanı» [34] adlı monoqrafiyası). Digər tədris vəsaitlərində F.Saqanın yaradıcılığına yalnız ekzistensial mövqedən yanaşılır və bu işlər populyar tanışlıq xarakteri daşıyır. Bir neçə fransız məxəzləri də var: Boisdeffre P. de. Ou va le roman? Essai. – P.: Del Duca, 1972; Lamy J.-C.Sagan.- Paris, Mercure de France, 1998; Mace M.A. Le roman francais des annees 70, Presses universitaire de Rennes, 1995 və başqaları. Lakin məlum səbəblərdən rusdilli filoloji elmdə onların öyrənilməsi çətinlik yaradır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi F.Saqan və V.Tokarevanın yaradıcılığında dolğun münasibətlər qurulmasının əvəzolunmaz meyarı kimi çıxış edən məhəbbət harmoniyasının son nəticədə dağılması barədə tezisin təsdiq edilməsidir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

- F.Saqan və V.Tokarevanın yaradıcılığının spesifikasını göstərmək;
- onların əsərlərinin tematikasındakı ümumi cəhətləri müəyyən etmək;
- F.Saqan və V.Tokarevanın bədii əsərlərinin problematikasında ən ümumi təmas nöqtələrinin axtarış dairəsini müəyyənləşdirmək;
- harmoniyadan disharmoniyaya şərti keçidin sərhədini müəyyən etmək.

Tədqiqatın metodu. Dissertasiyada bir neçə elmi yanaşmadan istifadə edilib:

1. Ayrı-ayrı qeyri-tipik faktların müasir ailənin ümumiləşdirilmiş sxemində birləşdirilməsi metodu.

2. Əsas problem olan məhəbbətin harmoniya və disharmoniyası üzrə qarşılıqlı-müqayisəli tədqiqat metodu.

3. F.Saqan və V.Tokarevanın əsərlərində gizli mənanın rolu barədə bəzi əlavə məlumatların kodirovkasını dəqiqləşdirməyə gömək edən xüsusi filoloji şərh.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın elmi yeniliyi onun kifayət qədər öyrənilməməsi ilə müəyyən olunur. Bizim tərəfimizdən ilk dəfə olaraq elmi dövriyyəyə əsasında «məchulluğa varmaq» mövzusunun real təcəssümü dayanan «saqan-tokareva həyati ziqzaqı» anlayışı gətirilir. Məhəbbət seçimi azadlığı probleminə yanaşma da novator yanaşma kimi təsəvvür edilir. Sübuta yetirilmişdir ki, F.Saqan romanlarının qəhrəmanlarının əksəriyyəti hərəkətlərində özlərini azad, lakin eyni dərəcədə tənha və narahat hiss edirlər. V.Tokarevanın hekayə və povestlərində vəziyyət bir qədər fərqlidir: müəllifin fikrincə professional məşğulluq nə qədər çoxdursa, insan daxili azadlıq simptomlarını bir o qədər çox hiss edir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. V.Tokareva və F.Saqanın yaradıcılığının müqayisəli təhlili problem-məzmun səviyyəsindən tutmuş üslub xüsusiyyətlərinə qədər bir neçə səviyyədə aparılır. Bu yolda həmçinin yazıçıların ideoloji platformaları da təhlil edilir. Müəyyən edilmişdir ki, dissertasiya işində dayaq qismində çıxış edən fərdiliyin ənənəvi elementləri tipizasiyanın təzahür forması kimi, heç şübhəsiz nəzəri əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqatın əsas elmi müddəaları və nəticələrindən 20-ci əsrin sonu 21 əsrin əvvəli müasir rus və Avropa ədəbiyyatı üzrə bədii əsərlərin müvafiq mətnləri öyrənilərkən istifadə edilə bilər. Tədqiqatın materiallarından həmçinin rus və fransız ədəbiyyatı üzrə ali məktəblərdə mühazirə kurslarında, müasir rus və Avropa ədəbiyyatı tarixi üzrə xüsusi kurs və xüsusi seminarlarda istifadə oluna bilər.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

1. V.Tokareva və F.Saqanın erkən dövr əsərlərində ənənəvi «atalar və oğullar» qarşıdurması özünü qabarıq şəkildə göstərmir. Eyni zamanda məhz yaş senzi V.Tokarevanın hekayə və povestlərinin süjet quruluşu və kompozisiya xüsusiyyətlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Məsələn, fabula sferasında gənc qəhrəmanların (F.Saqanın erkən romanlarında Sessil və ya Dominika, V.Tokrevanın «Ən xoşbəxt gün» hekayəsində adsız personaj) özünü aparmaq manerası, adət və vərdişləri yarıuşaq fantaziyalı

adamların dünyaya münasibəti ilə üst-üstə düşür. Onlar ömrün düşünmədən sağa-sola xərclənməsinə tamamilə uyğun gəlirlər. Kompozisiya sahəsində F.Saqan və V.Tokarevanın müqayisə olunun əsərləri daha çox dramatik məqamlar üzərində cəmlənib. Odur ki, burada bir vəziyyətdən digərinə keçid daha kəskindir, bəzən əsəb pozğunluğu xarakteri daşıyır, depressiyalar isə təbii şəkildə yüngül qüssə əlamətləri ilə əvəz olunur, cavanlara dərk etmək və peşmançılıq hissi keçirmək üçün, demək olar ki, yer qoymur.

2. V.Tokareva və F.Saqanın son dövr əsərlərində əsasən etibarilə böyük həyat təcrübəsi olan insanlar təsvir olunur. Bu zaman kompozisiyanın qeyri-adi detalları və orta nəsil insanlarına xas olan ən ümumi tipoloji cəhətləri özündə əks etdirən bəzi psixoloji nüanslar ortaya çıxır. Süjet quruluşu sahəsində əksinə, yelbeyinlik arxa planı keçir, onun yerini isə davranışda, hərəkətlərdə aşkar təmkinlik tutur. V.Tokarevanın təhlil üçün seçdiyimiz hekayə və povestlərinin, F.Saqanın romanlarının kompozisiyası isə məhəbbət münasibətlərinin hadisələrlə bağlı tərəfinə artıq o dərəcədə bağlı deyil; qəhrəmanların psixoloji durumuna və daxili düşüncələrinə daha çox rol ayrılır. Əlamətdar haldır ki, bütün əsərlərin finalı oxşardır: şəxsi münasibətlərin, məhəbbət əlaqələrinin pozulması və tənhalıq (F.Saqanın romanlarında demək olar ki, işıq ucu görünməyən, V.Tokarevada isə yaxşı heç nə vəd etməyən).

3. Yazıçıların əsərlərində harmoniya insanlar arasında məhəbbət əlaqələrinin yalnız ilkin mərhələsində mövcuddur və möhkəm olmayan zəmin üzərində qərarlaşıb – vurğunluq, aşiqlik, ehtiras. Odur ki, V.Tokareva və F.Saqanın qəhrəmanlarının əksəriyyəti məhəbbəti qorumaq iqtidarında deyil, əlaqələrin kəsilməsinin əsas səbəbi isə əksər hallarda şəxsin daxili imkanlarının zəifliyi və bir-birini başa düşməməkdir. Məsələn, onların bir çoxuna xas olan eqosentrizm həm daxildə, həm də məhəbbətdə harmoniyaya nail olmağa əngəl yaradır.

4. Ənənəvi mənada «ailə» anlayışı və xarakterlərin ailə münasibətləri vasitəsilə açılması V.Tokarevanın yaradıcılığında mühüm yer tutduğu halda, F.Saqanın əsərlərində ümumiyyətlə yoxdur, onu faktiki olaraq yalnız iki insan arasındakı münasibətlər əvəz edir. Beləliklə, V.Tokarevanın dünyasını ailə, F.Saqanın dünyasını isə qarşılıqlı münasibətlər idarə edir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiyanın əsas müddəaları öz əksini məqalələrdə tapmış və Bakı Slavyan Universitetinin dünya ədəbiyyatı kafedrasının iclaslarında müzakirə edilmişdir. Tədqiqatın nəticələri respublika və beynəlxalq elmi konfranslarında aprobasiyadan keçmişdir.

İşin strukturu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir Dissertasiya işinin həcmi kompyuter qrafikası ilə 138 səhifədir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, dissertasiyanın məqsəd və vəzifələri, öyrənilmə dərəcəsi, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir.

Təqdim olunan dissertasiyanın iki fəsli ümumi şəkildə aşağıdakı nəticələrə gəlməyə və ümumiləşdirmələr aparmağı imkan verir. Fransuaza Saqan və Viktoriya Tokarevanın müxtəlif janrlı əsərlərinin baş qəhrəmanları iki rakursda işıqlandırılır:

1. Yeniyetməlik dövrünün fantaziyaları və sevindirici ümidləri aləmində yaşayan gənclər. Məlum olduğu kimi bu yaşda əsl məhəbbəti vurğunluqla dolaşıq salmaq çətin deyil;

2. Orta və yaşlı nəslin nümayəndələri. Böyük həyat və ailə təcrübəsi sayəsində onlarda müəyyən vərdişlər formalaşıb, həmçinin rus və fransız cəmiyyətində dəqiq sosial statusları müəyyənləşib. Dissertasiyanın materialları məhz xronoloji və yaş senzinə uyğun bərabər şəkildə bölüşdürülüb.

Dissertasiyanın **«Fransuaza Saqan və Viktoriya Tokarevanın yaradıcılığının erkən dövründə ideal həsrəti»** adlanan birinci fəslində fransız yazıçının ilk romanlarının V.Tokarevanın kiçik janrda yazılmış əsərləri ilə üzvi şəkildə müqayisəli təhlili aparılır. Bunlar F.Saqanın «Salam, kədər!» və «Tutqun təbəssüm», V.Tokarevanın «Demək-deməmək…», «Hər şey normaldır, hər şey yaxşıdır», «General Kuropatkinin evi» əsərləridir. Adı çəkilən əsərləri ilk növbədə aşağıdakı ən mühüm ideya birləşdirir: F.Saqan və V.Tokarevanın qənaətinə görə XX əsrin ikinci yarısında Fransa və Rusiaya gəncləri əsasən yüngül və yeknəsəq həyat tərzi keçirir. Personajlar öz əhatə dairəsində bir-birilərinə münasibətdə intuitiv olaraq nəcib hisslər nümayiş etdirməyə çalışırlar, lakin reallıqda onlar sanki Kantın «özündə şey» təliminə uyğun olaraq öz cavan könüllərində tənhalığa qapılırlar. Ayrı-ayrı personajların qəlbində müəyyən vaxta qədər qorunub saxlanan təbii və ülvi hisslər saf platonik məhəbbətə can atır. Fransız və rus gənclərinin ən yaxşı ideallara inam hissini müvəqqəti olaraq dəstəkləməklə harmoniya üçün münbit zəmin yaradan da məhz elə budur.

Lakin bu harmoniya müəyyən vaxta qədər davam edir. Nə qədər ki, onlar bir-birinə qarşı müəyyən sevgi hissələri keçirirlər, harmoniya saxlanılır, özü də bilməyərəkdən «başlarına topladıqları» xoşbəxt ideal yox, daha çox onun görüntüsü. Məsələnin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, rus və fransız yazıçıların qəhrəmanları onların ən yaxşı arzu və əqidələrini sanki içəridən yeyib-dağıdan permanent daxili disharmoniya vəziyyətindədirlər. Əksər hallarda gənclərin məqsədi öz heysiyyətini əzizləməkdir. Eyni zamanda onların bütün şöhrətpərəst niyyətləri adətən müəyyən fraza və hərəkət sistemi ilə məhdudlaşır. Buna görə də onlar inkişaf etmək, artmaq iqtidarında deyillər. Elə ki, həqiqi və yalançı hisslər arasında sərhədlər nazilir və ya tamamilə itir, F.Saqanın romanlarının, V.Tokarevanın isə hekayə və povestlərinin personajları avtomatik olaraq disharmoniya vəziyyətinə düşürlər.

Bununla əlaqədar, işin birinci fəslində müfəssəl göstərildiyi kimi, V.Tokareva və F.Saqan qəhrəmanlarının ürəyini pas kimi yeyən vicdansızlıqla həqiqi hiss arasında tarazlıq gənc ürəklərdə tezliklə pozulur. Üstəlik, gənclərin istənilən kəskin problemlərdən kənarda qalması nəzərə alınarsa, aydın olur ki, bu tarazlıq cəmiyyətin mənəvi-etik atmosferində tənəzzüldür. Özü də bu proses yazıçıların yaradıcılığında ötəri deyil, odur ki, bizim tərəfimizdən ayrı-ayrı dövrlərə bölünmüşdür. Hər qeyd edilmiş mərhələdə məhəbbət, yaxud ailə münasibətlərinin inkişafı fərdi qaydada həyata keçirilir, çünki cütlük nisbətən müstəqil həyat yaşayır. Halbuki, gənclərin yaşa dolmasının bütün mərhələləri bir-birinə görünməz tellərlə bağlıdır; onlar V.Tokareva və F.Saqanın əsərlərində məhəbbətin, ailə, yaxud iki cavan arasında qarşılıqlı münasibətlərin ziddiyyətli kolliziyalara nə cür gətirib çıxardığını ayəni şəkildə göstərir. Odur ki, zaman keçdikcə harmoniya disharmoniyaya keçir. Bu, o deməkdir ki, axtarılın xoşbəxt ideal formuluna dissertasiyanın fəsillərində bilavasitə müəyyən məhəbbət etalonu kimi baxılır. Müəlliflər məhz elə həmin etalonun dolğunluğunu göstərmək istəyirlər. Beləliklə, ideal, hər halda müəyyən vaxt, yaşamaqda davam edir, axı F.Saqan və V.Tokarevanın qəhrəmanları özləri bildiyi kimi onu qoruyur, əzizləyir, əldən vermək istəmirlər.

Bu, F.Saqanın «Salam, kədər!» romanında Sessil ilə tələbə Siril, «Tutqun təbəssüm» romanında Dominika və Lyuk, V.Tokarevanın «Hər şey normaldır, hər şey yaxşıdır» hekayəsində Aleksey Boçarovla arvadı, «General Kuropatkinin evi» hekayəsində Katerina ilə Vitali, «Raraka» hekayəsində Larisa ilə musiqi müəllimi arasında münasibətlərin nümunəsində göstərilib. Fransız və rus yazıçının bu və bəzi digər əsərlərində məsələnin

mahiyyəti yalnız ədəbi qəhrəmanların gözlənilməz və ehtiraslı məhəbbət çırpıntılarını düzgün qiymətləndirməkdir. Sözsüz ki, harmoniya elementləri bu çırpıntılarda özünü göstərir, lakin fikrimizcə onlar çox etibarsız zəminə söykənir. Harmoniya yalnız cavanlar arasında məhəbbət münasibətlərinin inkişaf etdiyi ilk dövrdə mövcud olur və çox zəif əsaslar üzərində dayanır. Konflikt dərinləşdikcə məlum olur ki, həqiqi hisslər onlar üçün əlçatmazdır, gənclik illərini bada vermək həvəsi sanki bu hisslərin qarşısını kəsib. F.Saqanın sərrast ifadəsinə görə, onlar həyatda addımlamırlar, yalnız iz qoyurlar, pərvanə kimi pərvaz edirlər.

Məsələn, məhəbbətin ilkin ehtirasları personajların az qala özlərinin də xəbəri olmadan rəvan şəkildə bir-birini eşitməyə, həyan olmağa imkan verməyən qarşılıqlı «rəhmsizlik» mərhələsinə keçir. Tədqiqat işində təmiz və açıq qarşılıqlı ünsiyyətin az qala başlanan kimi qırılması məqamına xüsusi diqqət yetirilir. Ədəbi-tənqidi təhlilin gedişində ilk növbədə təsdiq edilir ki, gənclərin ünsiyyətində ümumi təmas nöqtələri azdır. Digər tərəfdən, təkzibolunmaz faktdır ki, V.Tokareva və F.Saqan eyni nəsil yazıçılara aid olsalar da, müxtəlif cəmiyyətlərə mənsubdurlar. Halbuki birinci fəsildə yer alan problemlərə yanaşmalar eyni olaraq qalır. Qəhrəmanların xarakteri deməyə imkan verir ki, onlar formal olaraq, yəni xəyal və istəklərində böyük və həqiqi məhəbbətə, deməli harmoniyaya can atırlar. Lakin qəhrəmanlar məhəbbəti qoruyub-saxlamaq iqtidarında deyillər. Ayrılmağın əsas səbəbi isə əksər hallarda daxili potensialın zəifliyi və məhəbbət münasibətlərinin inkişafına maneçilik törədən qarşılıqlı anlayışın olmamasıdır. Dissertasiyada qəti nəticəyə gəlirik: əgər başqasının ağrısını öz üzərinə götürməsən, acısına şərik olmasan, ideal mütləq öz gücünü, harmonik münasibətlər isə tarazlığını itirir.

Müxtəlif ölkələrdə nəhəng dövrün dəyişikliklərinin şahidi olmaqla yanaşı, prinsipial fərqli mentalitentləri təmsil edən iki həmmüasir yazıçının bu məsələdə xüsusi xidməti kimi ilk növbədə V.Tokareva və F.Saqanın idealın dağılması prosesinə münasibətdə həmfikir olmaları göstərilməlidir. Bu, ona görə baş verir ki, gənclərin sevən könülləri ciddi daxili düşüncənin yüksəkliklərinə qalxa bilmir. Onlar bu həqiqi hisslərin uzun müddət qorunub saxlanması üçün konkret cəhdlər də etmirlər, çünki fransız və rus gənclərin real prototipləri əvəzində heç nə vermək istəmirdilər, heç nəyi dəyişmək istəmirdilər. Onlar ailənin dağılmasının qarşısının obyektiv, yaxud potensial alınmasına (V.Tokarevanın hekayə və povestlərində), iki nəfərin münasibətlərini xilas etməyə cüzi imkan verən dərdə şərik olmaq bacarığının daxili yetkinliyinə açıq-aşkar hələ gəlib çatmayıblar. Bu cür

vəziyyət o fakta əsaslanıb ki, yazıçıların gənc qəhrəmanları təbiətləri etibarilə yelbeyindirlər və həyatlarını heç bir şeydə çətinliyə salmaq istəmirlər. Onların əksəriyyəti məhəbbətdə prinsipcə özlərini tapa bilmir, bu hissin qarşısında ürəklərini taybatay açmır, münasibətlərin üzərində işləməyi bacarmırlar.

Beləliklə bu fəsildə üçüncü mərhələyə – gənclər sarsıntılı psixoloji durumda olduqları zaman sevgi münasibətlərinin kədərli nəticəsini qabaqcadan hiss etdiklərindən harmoniyanın pozulmasına keçid baş verir. Düşünürük ki, orta mərhələ ideallarin dəyişməsi və gözlənilməz həyat şəraitinin onları yoldan çıxarması ilə müşayiət olunan ilk vurğunluq dövründən başlayır. Sessil üçün (F.Saqan «Salam, kədər!») bu, «məhəbbət haqında tez-tələsik, coşqun və ani təsəvvürdür»; Tokarevanın qəhrəmanı üçün isə («Demək–deməmək...») keçmiş sovet cəmiyyətində çəkisi və sanbalı şərti olaraq müəyyən əşyalarla, primitiv və aşağı səviyyəli tələbatla ölçülən oğlanlara düşünülməmiş, merkantil, müəyyən mənada qeyri-normal meyldir.

Daha sonra həmin hekayədə özünü itirən qadının dilindən aşağıdakı kədərli sözlər çıxır: «Ünsiyyətdə olmasan – dəli olarsan. Yaşamaq – ünsiyyətdir. Ünsiyyət isə – səmimilikdir» [67, 203]. Lakin, belə abstrakt səmimilik bədbəxt insanların gözləri önünə yalnız idealda gəlir. Reallıqda isə o yoxdur, onun yerini qarşılıqlı soyuq münasibət tutur.

Həmin tezisi gücləndirmək və obyektivliyini sübut etmək üçün dissertasiya işində bu məsələ ilə bağlı tanınmış tənqidçi İ.D.Şkunayevanın müşahidələrindən sitat gətirilmişdir. Tənqidçi o cümlədən yazır: «Sessilin onu sevən dostu var. Həmin adam Sessillə evlənmək istəyir. Sessilin həmin adamdan xoşu gəlir, onunla yaxınlıq edir, lakin səbəbini özü də bilmədən evlənmək təklifini cavabsız qoyur. Onun adət etdiyi əhatədə nikah məsələsi mühüm sayılmırdı, uşaqların doğulması və tərbiyəsi isə ümumiyyətlə hesaba alınmırdı. Özü də qəzəbli və kinli yox, həmin o mehriban və şən eqoizm səbəbindən. Elə də yaşayırlar. Bir-birindən razı halda» [89, 226].

Üstəlik, məlum olur ki, eqoizmdən başqa gənc qəhrəmanlar arasında münasibətlərin korlanmısının daha bir mühüm səbəbi biganəlikdir, şəxsən özü üçün mümkün qədər çox şey qopartmaq istəyidir. Lakin çiyinlərində məsuliyyət hiss etməyən həm rus, həm də fransız gəncləri həyatın yeknəsəq gedişindən tezliklə cana gəlirlər; o zaman yeni məhəbbət ehtirasları və hisslərinə yiyələnmək kimi təbii istəklər meydana gəlir. Gənc qəhrəmanların şəxsi münasibətlərindəki biganəliyin və qarışıqlığın kvintessensiyası özünü ilk növbədə ideal həsrətində büruzə verən ciddi psixoloji sarsıntıya gətirib çıxarır. Viktoriya Tokareva və Fransuaza Saqanın erkən əsərlərində bu əsas

motiv faktiki olaraq personajların bütün gələcək taleyini müəyyən edir. Lakin, bizim müşahidələrimizə görə məhəbbət konfliktinin inkişaf forması bir qədər fərqlidir. Bu özünü nədə göstərir?

Birincisi, V.Tokarevanın erkən dövr hekayə və povestləri qarşılıqlı iradlar, tələsik, o səbəbdən də, fikrimizcə, ədalətsiz qərarlar, həmçinin məhəbbətdə əsassız şişirdilmiş tələblərlə doludur. Burada hər yerdə incikliyin, deyilməmiş sözlərin, haqsız tələblərin qalıqlarına rast gəlinir. F.Saqanın erkən dövr yaradıcılığında, əksinə, öyüd-nəsihət yoxdur, yazıçı didaktikasız çox asanlıqla keçinir. İkincisi, V.Tokarevanın qabarıq ifadə edilmiş «məişət realizmi» idealın itirilməsi faktına öz tutarlı möhürünü vurur. Bir məsələdən də yan keçmək olmur ki, Rusiyada gənc qəhrəmanlar daim iş axtarmaqla məşğuldurlar, hər halda öz qüvvə və bacarıqlarını sərf etməyə yer axtarırlar. Halbuki F.Saqanın romanlarında bu məsələyə heç bir xüsusi diqqət ayrılmır. Odur ki, rus yazıçının hekayə və povestlərində məhəbbətdə əvvəlki illüziyaların dağılması daha ağrılı proses olur. Baş qəhrəmanların eyni dərəcədə yüngülxasiyyət olmasına baxmayaraq, ideal həsrəti gözlənilən və dramatik xarakter daşıyır. Müqayisə edək: F.Saqanın ilk əsərlərində hətta yeniyetmənin günahı üzündən baş vermiş faciəli hadisələr (məsələn, «Salam, kədər!» romanında Annanın həlak olması), sonralar yalnız kədərli hissələrlə yadda qalır.

Yaşa dolmağın dördüncü mərhələsi – idealın itirilməsinin artıq tamamilə aydın dərk edilməsindən doğan qorxudur. V.Tokareva və F.Saqanın qəhrəmanları yaşlaşmanın hansısa həddini keçirlər. Bu zaman yaşları ilə müqayisədə daha çox inkişaf etmiş qadın personajlar əldə etdikləri idealın səbatsızlığını və qeyri-müəyyənliyini kəskin və ağrılı şəkildə dərk etməyə başlayırlar. Eyni zamanda, bu, yazıçıların üfüqdə görünən kimi qəhrəmanlar üçün əlçatmaz olan «yüngül» xoşbəxtliyin dəyərsizliyini intuitiv olaraq öncədən hiss etməsi üçün mühüm amildir. Özündən narazılıq, keçilmiş yolun bütün mərhələlərinin səhv olması hissləri baş qaldırır. Ortaya çıxan depressiv vəziyyətin öz tutarlı səbəbləri var. V.Tokareva və F.Saqan hadisələri elə ustalıqla təsvir edirlər ki, oxucularda baş verənlərin doğruluğuna (hər halda süjetin inkişafının müəlliflər tərəfindən təklif olunan ssenarinin variativliyinə) heç bir şübhə oyanmır. Bu məsələ ilə bağlı F.Saqanın «Salam, kədər!», «Tutqun təbəssüsm» romanları və V.Tokarevanın «Mən varam. Sən varsan. O vardır» və «Demək – deməmək…» povestləri müqayisə olunur.

Məsələn, yeniyetmə qızların böyüməsinin başlıca mərhələlərinə istinadən göstərilir ki, Sessil üçün tezliklə onun daxili psixoloji aləminin

mahiyyətini təşkil edən, daim arzusunda olduğu «tez-tələsik, cohşqun, ötəri məhəbbət»dən təəssüf hissi keçirmək vaxtı çatır. Məsələ burasındadır ki, böyük məhəbbəti insanın eqoistik arzularının dar çərçivəsinə sığışdırmaq mümkün deyil. Fransız yazıçı oxucularına təlqin etmək istəyir ki, əsl məhəbbət üçün həmişə bir qədər boş məkan saxlanılmalıdır. İnsan ən yaxşı ideallarını burada reallaşdırır. Lakin Sessilin keçdiyi yolun mərhələləri bu qanunlara əsla tabe olmur, bu yol onun atasının xarakterinin faktiki olaraq bütün mənfi xüsusiyyətlərini canına çəkmişdir. Əksinə, o da atası kimi düşüncəsiz həyat tərzinə üstünlük verir. Dönüklüyü, son dərəcə tündməcazlığı və qeyri-sabit xarakteri ilə seçilən dəlisov gənc qızın yüngül davranışı qabarıq şəkildə təsvir edilmişdir. Sessil həyata əyləncə kimi baxır, odur ki, hətta ilk gənclik məhəbbəti dövründə də fədakarlıq barədə fikir onun ağlına belə gəlmir. İnsanlarla ünsiyyət seçiminə bu cür qeyri-ciddi münasibət, hər gördüyünə vurulmaq «şəraitində» F.Saqan sanki dolayısı sual edir: müasir gənclər bu həyata hansı baqajla qədəm qoyurlar, əvəzində hansısa mənəvi kompensasiya tələb etmək üçün özləri ilə nə gətirirlər?

Öz məhəbbət idealını əldən verən, sonra isə onun həsrətini çəkən gənc qızın böyüməsinin analoji mərhələləri V.Tokarevanın «Demək-deməmək...» povestində də yer alıb. Artıq bu hekayənin adında gənc qəhrəman Artamonovanı illər uzunu müşayiət edən iki anlayışın qarşı-qarşıya qoyulası sezilir. O «tələbə adandan məhrum olan» Kireyevi gizlində sevir və hekayənin adından da göründüyü kimi ürəyini ona açmağa heç cür cürət etmir. Eyni zamanda, baş qəhrəmanın başına bir xeyli xırda işlər də gəlir. Bu hadisələr sübut edir ki, hisslərin gizlədilməsi və ya bütün varlığı ilə məhəbbətə baş vura bilməmək sanki Saqanın ideyası ilə səsləşərək son nəticədə yaxın insanın itirilməsinə gətirib çıxarır. Aydın olur ki, V.Tokareva və F.Saqanın gənc qəhrəmanlarının doğma və yaxınlarına münasibəti gözlənilmədən başqa insanlara olan düşmənçilik münasibətlərini üzə çıxarır. Göstərilir ki, öz məhəbbət idealını ağılsız və düşüncəsiz şəkildə necə əldən vermək olar.

Nəhaət, sonuncu, beşinci mərhələnin mahiyyəti, zənnimizcə insanlar arasında ünsiyyət qurmaq cəhdlərinin mənasız olmasından ibarətdir. F.Saqanın yaradıcılığında bu özünü əsasən ekzistensial mövqelərdən göstərir. Bu zaman, müəyyənləşdirdiyimiz kimi, təklikdən yalnız yüngül qüssə əlamətləri qalır; V.Tokarevanın əsərlərində isə sevimli insanla ayrılmaq faktı ilə bağlı əsərin qəhrəmanı əksər hallarda sırf məişət qayğılarına qapanır. Bundan əlavə, əgər fransız yazıçı doğma ev mövzusuna toxunmursa, əksinə, rus yazıçı üçün bü milli anlayışdır və oxuculara az qala dini pak-

lığın nişanəsi kimi təqdim edilir. Lakin hər iki halda müəlliflər qəhrəmanlarını bütün ümidlərin puç olması həddinə yaxınlaşdırırlar. Böyük çətinliklə qazınılmış ideallarıın asanlıqla dəyərdən düşdüyü zaman şərin həqiqi kökləri üzə çıxır.

Dissertasiyanın **«V.Tokarevanın və F.Saqanın son dövr yaradıcılığında azad məhəbbət seçimi problemi»** adlanan ikinci fəslində əsas məsələ yaşa dolmuş qəhrəmanlarda baş vermiş dəyişikliklərin müəyyən edilməsidir. Orta və yaşlı nəslin nümayəndələrinin həyat təcrübəsi, şübhəsiz ki, daha çoxdur. Onların qarşılıqlı münasibətlər, habelə ailə vəzifələri və borcları haqqında anlayışları ilk növbədə ünsiyyət dairələrinin əhəmiyyətli surətdə genişləndiyi səbəbindən xeyli dərəcədə dəyişib.

F.Saqanın «Soyuq suda bir qədər günəş», «Siz Bramsı sevirsiniz?», «Tutqun profil» romanlarında, V.Tokarevanın «Uzun gün», «Raraka», «Uçan yelləncək», «Dərin qohumlar» hekayə və povestlərində demək olar ki, bütün personajlar nikahdankənar əlaqələrini öz professional fəaliyyətlərindən ayırmırlar. Lakin F.Saqanın əsərlərində iş partnyorları ilə əlaqələrin qırılması (məsələn, «Soyuq suda bir qədər günəş» romanında jurnalist Jil) yeni sevgi macəraları ilə kompensasiya edilir. Onun həmkarının əsərlərində bədii obrazın iş yerindən asılılığı daha sərtdir. Erkən romanlarda bu cür parametrlərlə analoji davranış modeli tərəfimizdən praktiki olaraq müşahidə edilməyib. Bununla da yüksək yaş həddi hər iki yazıçını qəhrəmanların həyat tərzini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmək zərurəti qarşısında qoydu. Təbii ki, ikinci fəsildə təqdim olunan materialın bir hissəsi bilavasitə qəhrəmanların digər personajlarla qarşılıqlı münasibətlərinin mürəkkəb psixoloji əsaslandırılmasına həsr olunub.

Birinci fəsildə geniş və əhatəli təqdim olunan obrazlardan fərqli olaraq, V.Tokareva və F.Saqanın son dövr yaradıcılığı baş qəhrəmanların davranışında əlavə meyarlarla səciyyələnir. Sessil, Dominika, Katerina və digərlərindən fərqli olaraq, onlar artıq həyatda bu qədər açıqcasına pərvaz etmirlər. Bundan belə rus və fransız yazıçısı üçün onların davranış kredosu nəzərəçarpan dərəcədə təshih edilib; bu və ya digər qərarların kənardan qiymətləndirilməsi daha tənqidi və ölçülüb-biçilmiş xarakter daşıyır (cəmiyyətin F.Saqanın «Tutqun profil» əsərində Yulius A.Kramın sevgi görüşləri, yaxud V.Tokarevanın «Dərin qohumlar» hekayəsindəki süjetdənkənar personajlarla bağlı fikirləri). Eyni zamanda, xüsusi qeyd edilmişdir ki, müəyyən dəyişikliklərə baxmayaraq V.Tokareva və F.Saqanın son dövr yaradıcılığında təlatümlü və qarışıq həyata yekun vurulması heç də

sevindirici nəticəyə gətirib çıxarmır. Demək olar ki, əksər hallarda hər şey öz əvvəlki yerinə qayıdır.

Biz F.Saqan və V.Tokarevanın biganəlik və eqoizm kimi neqativ hisslərin təzahürünə qarşı ironik və ya daha ciddi münasibətindən savayı qəhrəmanların bir sıra fərdi həyat prinsiplərini də göstəririk. V.Tokarevada onlar yalnız məişət qayğılarının deyil, ilk növbədə şəxsi inciklikləri̇n, ailə qalmaqallarının və əsassız ittihamların içində batıb qalıblar. Fransız yazıçı son dövr yaradıcılığında da qarşılıqlı iddialarsız asanlıqla keçinir. Bundan əlavə, F.Saqanın son dövr romanlarında personajların çoxu qayğısız epikurçu vaxt keçirməyə üstünlük verərək, ifrat eqosentrik vərdişləri üzündən öz həqiqi «Mən»ini bilərəkdən ətrafdakıların nəzərindən gizlədirlər. Lakin pozğun həyat tərzi bumeranq kimi dönərək «məchulluğa varmaq» ilə nəticələnir. İkinci fəslin xüsusi bölməsi bu aparıcı formula həsr edilib. Yazıçılar üçün yetkin yaşlı insanların bu cür həyat tərzi əslində o deməkdir ki, absurd olan belə boş mövcudluğu davam etməyin mənası yoxdur. Məsələn, V.Tokareva və F.Saqanın bir çox qəhrəmanları bir-birinin istək və hisslərinə nifrət bəsləyir, lakin öz cəmiyyətinin müəyyən edilmiş (Fransa) və oturuşmuş normalarına (Rusiya) tam uyğun şəkildə faktiki olaraq qeyri-müəyyənliyin ağuşuna atılırlar.

Bununla bağlı bir fakt xüsusi qeyd olunub: əgər birinci fəsildə hər iki yazıçının əsasən gənc qəhrəmanların problemlərinə müraciət etdiyi ilkin dövr yaradıcılığı əks olunubsa, indi onları yüksək yaş həddinə uyğun tələbləri olan personajlar əvəz edib. Bu gün üçün də kəskin və aktual olan sual qoyulur: niyə V.Tokareva və F.Saqanın əsərlərindəki sanballı həyat təcrübəsi olan və keçmişdə buraxılan səhvlərini nəzərə alan personajların əksəriyyəti məhəbbətlərini qoruyub saxlaya bilmir? Müəlliflərin gəldiyi qənaətə görə, hər bir növbəti addımına arxayın olmamaq qarşılıqlı anlaşmanın az qala tamamilə yoxluğu ilə çətinləşir. Qəhrəmanları hər şeydən əvvəl ən yüksək formalı eqoizm (eqosentrizm) fərqləndirir. Xarakterin bu neqativ fərdi xüsusiyyəti ilk növbədə insanlar arasında tam anlaşılmazlıq doğurur. Fikrimizcə, bu, bir-birinə qarşı düşünülmüş şəkildə güzəştə getmək bacarığının olmamasından qaynaqlanır. Nəticədə isə şəraitə uyğun olmayan qəzəb, özünü lazımınca dəyərləndirməmək. Bundan əlavə, V.Tokareva və F.Saqanın son dövr yazılarında yuxarıda adları çəkilən əsərlərin gənc qəhrəmanları üçün səciyyəvi olan analoji yelbeyinlik və məhəbbətdə qarşılıqlı səylərin olmaması müşahidə olunur.

Deyilənlərin sübutu kimi, məsələn, Jilin (F.Saqanın «Soyuq suda bir qədər günəş») əxlaqsızlıq girdabına düşməsini göstərmək olar. Onun

qohumlarının və yaxınlarının əhatəsindən qaçmaq istəyi o qədər qarşısıalınmazdır ki, hətta nəzarətdən çıxan aqressivlik hallarına səbəb olur. Əməkdaşlara qarşı yönəlmiş qəzəb və nifrət son nəticədə onu tam apatiyaya salır, ətrafdakılardan ayrılmaq, eyni zamanda professional fəaliyyətdən əl çəkmək istəyinə gətirib çıxarır. «Siz Bramsı sevirsinizmi?» romanında kişi eqoizmi və əsassız qısqanclıq baş qəhrəman Rojeni sevdiyi qadına istifadəçi münasibət bəsləməyə vadar edir. Əsərin əsas personajı olan Pol isə öz üzərində kənardan güclü psixoloji təzyiq hiss edərək, adi ikiüzlü şəxsə, hiss və ehtiraslarının quluna çevrilir.

V.Tokarevanın son dövr yaradıcılığında da eyni ağrılı simptomlar müşahidə olunur. Veronikanın həqiqi sevgidən məhrum olan dördyaşlı qızı Anna özünəməxsus «evdən ayrı düşmə sindromu» [67, 89] hiss edir. Povestin sonunda da o atılmış və sevilməyən vəziyyətdə qalır. «Raraka» hekayəsinin anonim qəhrəmanının məhəbbət seçimi də nə radikal, nə də pozitiv dəyişikliklərə gətirib çıxarır. Hekayənin adı simvolikdir və izaha ehtiyacı vardır: raraka dəniz və okeanlarda yaşayan dəniz işıldaquşunun zooloji tipidir. O, uzaq və əlçatmaz arzu obrazını təcəssüm edir. Öz rarakasını (yolgöstərən ulduzu) axtarıb tapmaq arzusunda olan hekayə qəhrəmanı Larisa ona çatmağa can atır. Qəhrəmanın xarakterində ən mühüm cəhət öz «kiçik qadın səadəti» uğrunda mübarizə aparmasıdır. Lakin axtarış və mübarizə metodları düzgün seçilmədiyindən, V.Tokareva və onun qəhrəmanı üçün əlçatmaz arzu dalınca qaçmaq həmin o məchulluğa varmaqla nəticələnir.

Güclü, iradəli, lakin şəxsi həyatını sıxıntı və tənhalıqda başlayan, yalnız professional maraqlarla məhdudlaşdıran qəhrəman ömrünü elə bu cür də başa vurur. («Səkkiz aydan sonra mən Avstraliyaya yola düşdüm. Avstraliyada hər şey tamamilə əvvəllər başqa ölkələrdə olduğu kimi idi: səhnə – mənim iş məkanım. Həyəcanlı sifətlər. Üstünlük təşkil edən rənglər – ağ-qara») [67, 397]. Yenə də kompozisiya priyomu kimi qapalı dairə. Faktiki olaraq əsərin skeletini örtən vahid zəncirin həmin o halqaları əvvəlki görkəmdə geri dönür.

İqor («Sən varsan. Mən varam. O var» povesti), həkim Yeqorov («Uzun gün» povesti) məğrür tənhalıqda qalırlar, redaktor Boçarov («Hər şey normaldır, hər şey yaxşıdır» hekayəsi) yalan və gecikmiş acı özünütənqiddən qeyri-müəyyənliyə qaçır, «Dərin qohumlar»ın personajları isə hətta ən yaxın gələcəyi proqnozlaşdırmaqdan bilərəkdən imtina edərək, bu günün tələbləri və ən zəruri ehtiyacları ilə yaşamağı təklif edirlər. Fikrimizcə bu, adıçəkilən yaşamaq amilinin reallaşdırılması nöqteyi-

nəzərindən V.Tokareva və F.Saqanın son dövr əsərlərini birləşdirən yeganə və ümumi xətdir.

Lakin «məchulluğa varmağın», yaxud «qeyri-müəyyənliyə varmağın» tipik olmayan formalarından biri təqdim olunan nəticə və ümumiləşdirmələrə görə hər halda əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir: rus yazıçısında tənhalıq faktı və bu cür evsiz-eşiksiz yaşamağın üsulu dissertasiyada çox vaxt məsum hadisədən asılı olan məhəbbət seçiminin variantlarından biri kimi xüsusi fərqləndirilib. Məsələn, «General Kuropatkinin evi» hekayəsinin qəhrəmanı Katerina heç bir görünən səbəb olmadan burulğana atılırmış kimi təhlükəli məhəbbət avantüralarına baş vurur. Bu, yalnız rus qadınının emosiyaları hesabına, impulsiv surətdə, ancaq «təzə təəssüratlar» qazanmaq məqsədilə edilir. Boş götürüb qaçmağın təkan nöqtəsi isə həyati reallıqla heç cür bağlı olmayan məşum hadisə – göy gurultusu və leysandır. «Raraka» hekayəsinin baş qəhrəmanı Larisa tamamilə mənasız hadisələr nəticəsində sevmədiyi insanın arvadı olur. Dissertasiyada bu cür xarakterik nümunələr kifayət qədərdir.

F.Saqanın romanlarında «məchulluğa varmaq» prinsipinin məntiqi fərqlidir, məhz harmoniyanın tədricən disharmoniyaya keçməsinin qanunauyğunluqları ilə diktə edilir. Bu, bir tərəfdən dissertasiyada tədqiqatın ayrıca qatı kimi təqdim olunur. Məhəbbətdə fransız yazıçısının qəhrəmanları tarazlığa və münasibətlərin saxlanılması üçün qarşılıqlı məqbul sayılan şərtlərin axtarılmasına yox, daha çox öz şəxsi ambisiyalarını təmin etməyə çalışırlar. Nə vaxta qədər ki, onların qayğısına qalırlar, onlar özlərini «bütöv», «intizamlı» və «dəyərli» şəxsiyyət sayırlar. Lakin yaxın adama şəxsən qayğı göstərmək vaxtı gələndə onların məhəbbəti bir qayda olaraq ağır vəzifəyə çevrilir və tənhalıqla bitir. Digər tərəfdən, fikrimizcə bu aspekt məhəbbətin harmoniyası və disharmoniyası barədə vahid mülahizə ilə tədqiqat işinin birinci və ikinci fəslini məntiqi cəhətdən birləşdirir.

Beləliklə dissertasiyada «qeyri-müəyyənliyə varmağın» səbəbləri dəqiq şəkildə əsaslandırılır. Həmin səbəblər hər iki söz ustasının yaradıcılığında ilk öncə kəskin və aktual problem olan qazınılmışlar və itirilmişlərlə bağlıdır ki, bu da tədqiqətın ikinci bölməsinin obyektini təşkil edir – F.Saqanın «Tutqun profil» romanı və V.Tokarevanın «Uçan yelləncək» hekayəsinin qarşılıqlı-müqayisəli təhlili. Burada işıqlı gələcəyin zəif işartısını görmək çətin deyil. Rus yazıçının hekayəsində baş qəhrəmanın birdən-birə gözləri açılır. Başgicəlləndirici attraksionda o gözlənilmədən aydın təsəvvür edir ki, yaşanan bütün ömür dairəvi hərəkətdir (yelləncək kimi), odur ki, təzə yaranan məhəbbətə fəlsəfi tərəfdən yanaşmaq lazımdır. Bununla

belə, F.Saqanın adıçəkilən romanında oxucuda belə fikir də oyana bilər ki, köhnə dünya və onunla bağlı xoşagəlməz xatirələr arxada qalıb və əsərin qəhrəmanı, bəlkə də ilk dəfə yeni, lakin olduqca qeyri-müəyyən hisslər üçün açıqdır.

Rəngarəng personajlar sırasında (fransız yazıçısı rəngkarlıq və incəsənətin digər məsələlərində onların həvəs və biliklərini göstərmək üçün hamısını kitabın ilk fəsillərində bir yerə yığıb) Joze-Alan Eş cütlüyü ön plana çəkilib. Məhəbbət seçiminin ilk mərhələsinin bünövrəsi qoyulub: illərlə ər-arvad kimi yaşadıqdan sonra Jose «birdən-birə başa düşür ki, yaxın vaxtda ondan ayrılacaq və heç vaxt ondan heç nə qəbul edə bilməyəcək, nə bir dollar, nə bir görüş» [56, 11]. Qərarın bədahətən meydana gölməsi və qətiyyəti heyrət doğurur, çünki dünya ədəbiyyatşünaslığı nəzəriyyəsindən yaxşı tanış olan qəhrəmanın gözlərinin birdən-birə açılması haqda xrestomatik nəzəriyyəyə uyğun gəlmir. Burada ailə bağlarını qırmaq arzusu qəhrəmanın ideal haqda subyektiv təsəvvürlərinə uyğun gələn məhəbbət seçimi etmək üçün istifadə edəcəyi tramplini xatırladır.

Bir tərəfdən, belə vəziyyət bir o qədər də təəccüblü deyil, çünki real şərait baxımından özünü doğruldur. Sərt xasiyyəti və qızına münasibətdə dözümsüzlük göstərdiyinə görə Sessilin atasının Annanı necə soyuq kinayə ilə olmazın günahlarda təqsirləndirdiyini yada salaq. Jil ehtirasların söndüyü dövrdə Natali ilə həyatı «təmiz cəhənnəm» adlandırırdı. Josenin əsassız qısqanclığı Polu əldən salmışdı, bu da onların qarşılıqlı məhəbbəti üçün əsas əngələ çevrilmişdi. Digər tərəfdən, ekzistensializm prinsiplərinə sadiq qalan, üstəlik realist məqamları da gücləndirən F.Saqan yetkin ailələrdə məhəbbətdə biganəliyi təhlükəli və dəyişmiş münasibətlər forması hesab etmir. Ona görə də «Tutqun profil» romanında, eləcə də son dövrə aid bir sıra digər əsərlərdə («Əzilmiş yataq», «Azıb gəlmiş») qəhrəmanlar asan olmasa da qətiyyətlə, arxaya baxmadan, birdəfəlik ayrılırlar. Yulius Kram ilə ilk görüşdən sonra bu insanda öz yeni arzularına dəstək hiss edən Joze vəcdə gələrək qışqırır: «Çıxıb getmək, qaçmaq, onun əlindən qurtarmaq». Əl-qolunu açmaq üçün o, azadlığın yeganə mümkün forması kimi qəti surətdə boşanmağı seçir. Oxucunu məhəbbət seçiminin belə azad yoluna, yaxud ilğımlı arzulara Şarl Bodlerin şerindən götürülmüş epiqraf da şərti olaraq istiqamətləndirir: Bəlkə elə sən də // Həqiqətdən xəyala qaçan // Zehnin yanlışlığısan? [56, 7].

Əlbəttə, Joze həqiqətdən xəyala düşünmədən qaçmır. Əvvələn, bir qədər sonra o, ürəyində etiraf edəcək ki, seçimi tələsik olmuşdur və birmənalı olaraq həyatdakı böyük çətinliklərdən doğmuşdur. Joze həm də ömrünün

qalan hissəsini onunla bağlamaq fikrində deyildi. İkincisi, fikrimizcə, onun temperamentinin xüsusiyyətlərini də yaddan çıxarmaq olmaz. Bununla da tədqiqat işində sərt, hər şeyi ölçüb-biçən fleqmatik Annadan, sentimental melanxolik Poldan başlayıb, fədakar xolerik Jozeyə qədər xətt uzadılmışdır. Eyni zamanda aydın olur ki, bu yolda bəzi mənəvi xarakterli dəyərlərin qazanılması və itirilməsi faktları da kifayət qədər səciyyəvi hal daşıyır. Prinsip etibarilə hər şey zərurət səltənətindən azadlıq səltənətinə keçmək üçün edilir. Ancaq əslində «kütlə içində tənhalıq» formulu üzrə baş verir. Şəxsiyyətin psixologiyasında daha çox aşağıdakılar baş verir: insanlar eyni addımı atır, nəticə isə müxtəlif olur. F.Saqanın «Aydın olmayan profil» romanında əks mənzərə müşahidə olunur: qəhrəmanlar özləri və ətraf mühitlə dil tapa bilmirlər, lakin paradoksal olaraq oxşar nəticəyə gəlirlər: F.Saqanın romanlarında az qala işıq ucu görünməyən tənhalıq, V.Tokarevada isə heç nə vəd etməyən gələcək.

Adı çəkilən problem dissertasiya işində bütün göstərilən materiallarla genetik bağlı olsa da, əsas *idealın mövcudluğu və onun dağılması* tematikasından bəzi şaxələnmələr də var. Müəyyən olunmuşdur ki, göstərilmiş əsərlərdə hər bir söz ustası apatiya vəziyyətindən və işıq ucu görünməyən tənhalıqdan çıxmaq probleminin həllində öz baxış bucağını axtarmışdır. Həmin bucaq F.Saqanın şəxsi istəyi ilə müəyyən olunmamışdır, daha çox obyektiv amillərdən irəli gəlmişdir. Axı onun əsərlərinin bir çox qəhrəmanları sanki XX əsrin ikinci yarısında Fransa cəmiyyətinin ötəri həzlərin qanunları ilə yaşayan müəyyən hissəsinin surətidir. Eyni zamanda, işin ikinci fəslində əks təyinatlı personajlar – güclü və işgüzar, məhəbbətə və dostluğa heç də yüngül və ağılsız münasibət bəsləməyən insanlar göstərilmişdir. Bu, hər şeydən öncə Anna («Soyuq suda bir qədər günəş») və Jozedir («Tutqun profil»). Analoji olaraq V.Tokarevanın «Uçan yelləncək» hekayəsində adsız qəhrəman fəal və yeni hisslərə açıq göstərilmişdir. Bu iki bədii obraz daha yaxşı gələcək ümidi ilə öz qadın səadətini bütün vicdana zidd olmayan və əlyetərli vasitələrlə müdafiə edir.

Yekunda aparılmış təhlildən irəli gələn nəticə və ümumiləşdirmələr yer alıb.

Dissertasiyanın əsas müddəa və nəticələri müəllifin aşağıdakı məqalələrində əksini tapıb:

1. Антиномии угасающей и возрождающейся любви в творчестве Ф.Саган и В.Токаревой. ADU-nun Elmi əsərləri. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 283-290
2. Тема предвкушения мимолетного счастья и оттенки «грустного одиночества» в творчестве Ф.Саган и В. Токаревой. Збiгник наукових праць Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко. Филологичнi науки. Полтава, 2014, Выпуск 19, с. 30-35.
3. Тоска по идеалу в раннем творчестве Ф.Саган и В. Токаревой. Материалы XVI республиканской научной конференции докторантов и молодых ученых. Часть 2. Баку, 2012,№ 14, с. 171-175
4. Методический аспект изучения творчества Ф.Саган и В. Токаревой в вузе. Iнновацiйнi освiтнi технологii: проблеми, розвиток та досвiд вправадження. Матерiали XXXVII мiжнародноi науково-методичноi конференцii. Частина 1. Полтава, 2012, с. 237-240
5. «Бегство в никуда» как один из центральных способов существования в рассказах В. Токаревой. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı, Mütərcim, 2012, № 3 (çapda)
6. Проблема свободы выбора любви (на материале романа Ф.Саган «Неясный профиль»). Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı MMC, 2012, № 7. с. 396-400.
7. Общность тематики и отличительные особенности творчества Ф.Саган и И.Токаревой. «Dil və ədəbiyyat», Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı: BDU, 2012, № 3 (83). с. 159-161.

Rasima Farhad Asadzadeh

HARMONY AND DISHARMONY IN CREATIVE WORK OF F.SAGAN AND V.TOKAREVA

Summary

This work is dedicated to creative work of French woman writer F.Sagan and Russian writer V.Tokareva, to specifics of "feminine" prose , main problems, set in their works.

Dissertation work consists of introduction, two chapters, conclusion and list of literature.

In introduction the author grounds the choice of theme, it's actuality, it's working out, presents the object and subject of work, it's aim and tasks. The scientific novelty of work, it's methodological basis and approbation are also given in introduction.

Chapter I is named "Depression for ideal in early works by F.Sagan and V.Tokareva". In this chapter author compared F.Sagan's early novels with V.Tokareva's works of "minor" genre. These works are connected by central idea- the youth both in France and in Russia lives too superficial and careless mode of life. So, the balance between sincere, deep feelings and real life is broken.

Chapter II is named "Problem of free choice in late period creative work by F.Sagan and V.Tokareva". In this chapter author made attempt to clear up the transformations, happened with their heroes, who grew up already. It must be pointed out, that the life of personages made writer to change their behaviour model accordingly to their age. Both writers underline the egoism and indifference as main features of heroes character. They can neither love nor do anything for another man. All these personages are quite lonely, and they cannot run away from their own internal depression anywhere.

In conclusion the author generalized all results and items of investigation, presented main principles of work, can be used for further investigations of such kind..

Main points of work are fixed in number of author's articles, published in different journals.

Çapa imzalanıb: 16.04.2015.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: *mutarjim@mail.ru*